
ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО

УДК 342.513 | DOI: [https://doi.org/10.31617/zt.knute.2021\(114\)03](https://doi.org/10.31617/zt.knute.2021(114)03)

ЗАХАРЧУК Андрій

д. ю. н., професор, професор кафедри правового забезпечення безпеки бізнесу Київського національного торговельно-економічного університету
вул. Кіото, 19, м. Київ, 02156, Україна

E-mail: a.zakharchuk@knute.edu.ua

ORCID: 0000-0001-8224-9210

ІНСТИТУТ ПРИВАТНОЇ ВЛАСНОСТІ

Проаналізовано процес становлення інституту приватної власності. З'ясовано її зміст як правової та моральної категорії. На цій основі сформульовано зміст державної політики, спрямованої на захист і реалізацію основоположних прав та свобод людини.

Ключові слова: приватна власність, володіння, права людини, держава, позитивні зобов'язання держави.

Постановка проблеми. Еволюція інституту приватної власності має свої особливості та відрізняється розмаїттям. Сучасна держава є розгалуженою соціальною структурою, а середній клас – це основа громадянського суспільства. Економічним базисом громадянського суспільства є приватна власність. Інститут приватної власності конституюється як складова невідчужуваних природних прав людини, гарант свободи й рівності суб'єктів суспільних відносин [1, с. 42]. Цей механізм функціонує об'єктивно, незалежно від прагнень індивіда чи держави. Тому реалізація зазначених відносин потребує юридичного захисту власності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження інституту приватної власності як категорії, що характеризує економічні та правові аспекти суспільних відносин, можна розглядати в контексті історії, економіки, юриспруденції та інших соціальних наук. Сприйняття науковцями сутності інституту власності обумовлене взаємодією категорій «загальне» й «специфічне». Оперуючи поняттям «власність», науковці, що представляють різні галузі знань, по-своєму визначають її зміст.

Серед множини факторів, пов'язаних з осмисленням процесу становлення інституту приватної власності в Україні, доречно зауважити

© Захарчук А., 2021

на її спорідненість з європейською цивілізаційно-правовою культурою. У зазначеному контексті зацікавлює праця М. Бурдіна [2].

Права людини як один з феноменів суспільного розвитку – це складна система філософських, світоглядних підходів, тобто людина від народження наділена певним обсягом невідчужуваних прав, зокрема таких, що ніким не надаються і ніким не позбавляються. Тож, на окрему увагу претендує праця Т. Шаповала [3], в якій автор аналізує поняття сутності й правової природи права власності в міжнародному публічному праві, а також досліджує досвід захисту приватної власності Європейського суду з прав людини (далі ЄСПЛ).

Дослідники зосереджуються на проблемах, пов'язаних з аналізом обов'язків держави, направлених на захист прав людини.

У західноєвропейській правовій науці концепція позитивних зобов'язань держави формується наприкінці ХІХ – початку ХХ ст. Її зміст полягає в тому, що держава має певні позитивні зобов'язання, зокрема такі, що направлені на прийняття законів, які сприяють захисту прав і свобод індивіда. Ця проблема також стала предметом досліджень вітчизняних науковців [4].

Інститут приватної власності як складова неодмінних прав людини – це складний механізм відносин як публічно-правової, так і приватноправової сфери, у вітчизняній правовій науці він розглядається як категорія цивільного права [5, 6].

Трансформація соціально-економічних відносин в Україні викликала дискусію щодо місця й ролі середнього класу, оскільки з ним пов'язаний процес формування громадянського суспільства. Адже саме в рамках громадянського суспільства індивіди здатні забезпечити захист своїх прав і свобод. Отже, питання стосовно захисту інституту приватної власності в ЄСПЛ є предметом уваги інститутів громадянського суспільства [7].

Метою статті є аналіз дефініції «приватна власність» як категорії, що зумовлена як розвитком людської цивілізації загалом, так і специфікою її конституювання в Україні, а також механізмів її захисту.

Матеріали та методи. Методологічною основою статті є ряд філософських, загальнонаукових, спеціально-наукових принципів і методів: діалектичний, герменевтичний, порівняльного аналізу, системний, аналізу та синтезу, формально-юридичний та ін.

Результати дослідження. Генеза ідеї власності пов'язана з історією людської цивілізації. В архаїчних культурах майнові відносини асоціювались із колективом. Мисливство, рибальство, тваринництво, випалювання лісів, будівництво житла – це справа великих колективів. Земля не лише належить групі осіб, але й спільно обробляється. Тому мотиви індивідуальної поведінки здебільшого зумовлені неекономічними факторами – родинними, релігійними. Праця як форма прояву навичок і здібностей суб'єкта мала абстрактний характер.

В архаїчних суспільствах економічна діяльність не сприймалась як єдиний, неподільний процес через відсутність поняття власності як права розпоряджатися певними знаряддями праці та її результатами. Відповідно, неможливо було встановити їх облік. Унаслідок такої фрагментації порушено єдність предмету з точки зору права власності. Зміна в праві власності поширюється зазвичай не на предмет діяльності загалом, наприклад, на ділянку землі, а лише на окремі форми користування нею, що позбавляє сенсу поняття власності відносно процесу діяльності та його результатів.

Завершеного вигляду *інститут приватної власності* набуває в римському праві. У законах XII таблиць власність позначена як *dominium*. Окрім того, для характеристики відносин власності вживався термін *possessio* (володіння), що мав подвійне смислове навантаження: розглядався в контексті безпосереднього володіння, з правом розпоряджатися предметом (*possessio, possessio civilis*) та права користування (*detentio, possessio naturalis*). Володіння полягало в тому, що власник отримував право безпосереднього й необмеженого впливу на предмет і результати власної праці, при цьому визнаючи таке право в інших суб'єктів господарських відносин. Приватні речі (які належать приватним особам) протиставлялися речам публічним – таким, що належать народу. Отже, наприкінці II ст. до н. е. сформувалося право приватної власності, сутність якого відображена у дефініції *plena in re potestas* – повна влада над предметом.

Водночас у Римі існував правовий механізм *захисту приватної власності*. Якщо фізична особа за певних умов передавала іншій фізичній особі частину свого рухомого майна, яке, своєю чергою, було продане довіреною особою, то власник мав право на його повернення. У такому разі особа, що самовільно розпорядилась довіреним їй майном, вважалась злодієм, а сама дія – крадіжкою (*furtum*). Тож дії власника щодо суб'єкта, який незаконно заволодів майном, отримали назву *rei vindication* (відновлена власність) [8, с. 88].

Класичним прикладом впливу права Риму на право країн Європи став т. зв. закон відомого народного трибуна Риму Аквілія (*lex Aquilia*), який передбачав компенсацію за спричинення збитків. Спочатку на основі права претора встановлювався розмір компенсації фактичної вартості пошкодженого (втраченого) майна. Згодом, застосовуючи формулу *actio utilis* (обґрунтована дія, дія за необхідністю), претор встановлював право компенсації відповідно до вартості втраченого майна, втраченої можливості прибутку, що могло принести втрачене майно [8, с. 88].

Формула *actio legis Aquiliae* покладена в основу системи права Європи, пов'язаного з формуванням права на звинувачення (*culpa*) [8, с. 88], що насамперед сприяло захисту інституту приватної власності.

З XII ст. у Європі розпочався процес рецепції римського та церковного права: проведено класифікацію та кодифікацію збірників звичаєвого права («Саксонське зерцало») та збірників Магдебурзького права, до яких увійшли норми римсько-канонічної правової системи. У 1325 р. земське право «Саксонського зерцала» доповнене системою глос. Глоси мають велику кількість посилань на *Corpus iuris civilis* (Звід цивільних законів) і *Corpus iuris canonici* (Звід канонічного права). На думку сучасних дослідників, «Саксонське зерцало» є різновидом імперського права. Зокрема в Магдебурзьких книгах міського права йшлося про те, що «Саксонське зерцало» належить до імперського права [9, с. 42]. «Саксонське зерцало» регулює відносини в сфері аграрного виробництва – тут на основі великої кількості правових норм регулюються відносини між землевласниками та селянами.

За часів феодалізму поняття абсолютної приватної власності не сформувався. Зміст феодальної форми власності полягає в тому, що держава в особі монарха є власником землі. Характерною рисою феодальної системи землеволодіння стало поєднання у феодальному праві політичних та економічних аспектів – права управління й права розпорядження землею, що знайшло своє відображення в терміні *dominium*, який запозичено з латинської.

Станово-ієрархічна структура суспільства супроводжувалась ієрархічною побудовою системи майнових відносин. Поняття «власність» у феодальному суспільстві відображало не абсолютне, неподільне право на предмет, що було в римському праві, а навпаки – обмеження, певним чином розпорошене. Попри жорстку станову ієрархію, мінімальну можливість соціальної мобільності, феодальне суспільство було недостатньо диференційованим у політичному та економічному контексті. Право володіння майном та влада не були відділені одне від одного. Політична влада суверена та була зумовлена масштабом економічної могутності. Права сеньйора домінували над правами васала як в економічному, так і в політичному контексті.

Наприкінці XVIII ст. стався революційний злам у загальносвітовому вимірі вчення про право. Раціоналістична традиція поступилася принципу історизму, тобто підходу до права як субстанції, що постійно змінюється в часі, перманентно, безперервно еволюціонує у вигляді права позитивного. Позитивістський підхід до права характеризується домінантним становищем держави, перетворенням права в інструмент держави. Концептуальне вирішення протиріччя пов'язано з взаємозв'язком природно-правової й позитивістської доктрини, полягає в тому, що гуманістичні, морально-етичні аспекти природного права стають складовою позитивного права, наповнюють його своєрідним морально-етичним змістом.

Відповідно право власності виконує *моральну функцію*: інститут власності впливає на формування особливої ментальності суб'єкта – влас-

ника, направленої на заощадливе ставлення до ресурсів і засобів виробництва. Своєю чергою він вимагатиме такої самої поведінки і від інших.

Моральна функція власності зумовлена й релігійними чинниками. Зокрема в християнстві (серед протестантів) панує переконання в тому, що власність є не лише засобом елементарного накопичення майна, але й ознакою особливого ставлення Бога до індивіда. Власність у такому випадку ототожнюється з абсолютним благом, її економічні функції одночасно відіграють роль моральних: чим більшою власністю володіє індивід, тим він досконаліший морально й ближче до Бога.

Формуванню концепту приватної власності сприяли процеси, пов'язані з індустріалізацією та подальшою диференціацією суспільства. Економічна роль держави відокремлюється (хоч і неповністю) від політичної. За умов ринкової економіки держава як власник і суб'єкт господарювання виходить на ринок рівноправним учасником економічної взаємодії. Загалом можна констатувати, що в Європі утвердився інститут приватної власності, а за державою залишилося право поземельного податку, що сплачується на потребу суспільства. Як наслідок, у XIX ст. відбувся процес переходу від безособистісних відносин до автономного індивідуального існування, що зокрема зумовило відокремлення економіки від політичної системи суспільства й формування ринкових відносин.

В умовах ринкової економіки існування індивіда забезпечується інститутами, діяльність яких обумовлена економічними мотивами та регулюється законами специфічного економічного характеру. На думку Івана Міклоша, экс-міністра фінансів Словаччини, співголови Стратегічної групи радників з підтримки реформ в Україні (*SAGSUR*), ці інститути мають виконувати три завдання: захищати право власності, забезпечувати рівні правила гри, а також сприяти інвестиціям та інноваціям. При цьому найслабшою ланкою їхнього функціонування в Україні є захист права власності [10].

Доктрина позитивних обов'язків держави у сфері прав людини є неодмінною складовою міжнародного, передусім європейського, законодавства з прав людини (англ. *human rights law*) та визначає зміст категоріального апарату юриспруденції країн, що входять до Європейського Союзу. Вона є концептуальним підґрунтям юридичної оцінки державної політики, спрямованої на захист і забезпечення основоположних прав і свобод людини.

Позитивні права людини закріплюють позитивний аспект свободи, їхня реалізація неможлива без відповідної діяльності інституцій. Ці права обумовлюють позитивні зобов'язання держави, що передбачають заходи, спрямовані на конституювання, захист і реалізацію прав та свобод людини й громадянина.

Негативним правам кореспондує негативний обов'язок держави, направлений на те, щоб не заважати їх реалізації, він доповнюється

.....

позитивним обов'язком держави щодо безумовного їхнього дотримання та виконання.

На межі ХХ–ХХІ ст. поширюється триєдина типологія (*tripartite typology*) обов'язків держави, відповідно до якої держава має: поважати (не втручатися, не порушувати), захищати (від втручання третіх осіб) і реалізовувати (вживати дієві заходи) права та свободи людини. Вона запропонована спеціальним доповідачем ООН Асбйорном Ейде на основі аналізу поглядів Генрі Шу. Останній критично оцінює доцільність диференціації прав людини на негативні й позитивні та вважає, що такий підхід призведе до ігнорування державою певних обов'язків, пов'язаних із захистом прав і свобод людини. Хоча окремі дослідники заперечують можливість і необхідність використання *tripartite typology*, вона залишається однією із найвпливовіших у міжнародному праві та застосовується у діяльності ООН [11, с. 148].

Юридичною основою позитивних зобов'язань держави в європейській системі захисту прав людини є ст. 1 Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та Протоколів до неї (далі – Європейська конвенція). У ній зазначається, що держава має гарантувати права і свободи, передбачені Конвенцією [12, с. 6].

Практика ЄСПЛ свідчить, що ця стаття є не просто «наріжним каменем» всієї конвенціональної системи, а й джерелом загальних зобов'язань держави в галузі прав людини, зокрема юридичною підставою позитивних зобов'язань. Варто зазначити, що концепція позитивних зобов'язань держави зумовлена діалектичним поєднанням правових норм Європейської конвенції та принципу «верховенства права» («держави, діяльність якої відповідає праву»), який ЄСПЛ розглядає як «один з основоположних принципів демократичного суспільства», що, своєю чергою, відповідає змісту Конвенції [13].

Висновки. Як показує світовий та вітчизняний досвід, еволюція інституту приватної власності, що відображає процес інтегрованості індивіда в суспільство та згодом відокремлення від нього, – процес поступовий і тривалий. Античне суспільство сформувало інститут приватної власності, що був імплементований у систему європейського права. У його основі лежить ідея свободи індивіда.

В умовах ринкових відносин, що базуються на приватній власності на засоби виробництва, економічний механізм функціонує без зовнішнього втручання особи або держави. Він не потребує додаткових стимулів для отримання легітимного прибутку, особливих юридичних механізмів, крім захисту власності й виконання контракту. Тож у сучасному європейському праві концепція позитивних зобов'язань держави спрямована на захист інституту права власності, ефективною складовою якого виступає ЄСПЛ.

Враховуючи той факт, що практику Європейського суду віднесено до джерел права України, зазначений правовий механізм є складовою українського законодавства. Отже, концепція позитивних

зобов'язань держави у сфері прав людини загалом й інституту приватної власності зокрема потребує глибокого осмислення рішень ЄСПЛ і послідовного впровадження в національну правову систему.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Колодій А. М. Принципи права: генеза, поняття, класифікація та реалізація. *Альманах права*. 2012. Вип. 3. С. 42-46.
2. Бурдін М. Ю. Українська юридична термінологія земельної власності: цивілізаційний вимір. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. Дніпро: ДНУ, 2016. № 5. С. 45-50.
3. Шаповал Т. Особливості регулювання права власності в міжнародному праві. *Вісник Львівського університету. Міжнародні відносини*. 2016. Вип. 38. С. 268-275.
4. Сухорольський П. Міжнародні стандарти забезпечення свободи вираження поглядів в умовах утвердження концепції позитивних обов'язків держави. *Український часопис міжнародного права*. 2015. № 1. С. 146-155.
5. Проценко І. Питання права власності а законі України «Про міжнародне приватне право», в контексті наукової спадщини професора Я. М. Шевченко. *Правова реформа: концепція, мета, впровадження. Зб. наук. праць. П68 Матеріали VIII міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 23 лист. 2017 р.)* Київ: Ніка-Центр, 2017. С. 23-27.
6. Севрюкова І. Деякі аспекти формування інституту права власності в цивільному законодавстві України через призму наукових праць професора Я. М. Шевченка. *Правова реформа: концепція, мета, впровадження. Зб. наук. праць. П68 Матеріали VIII міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 23 лист. 2017 р.)* Київ: Ніка-Центр, 2017. С. 19-23.
7. Юридична газета. URL: <http://yur-gazeta.com/publications/events/shcho-take-pravo-vlasnosti-ta-yak-yogo-zahistiti-v-espl.html>.
8. Аннерс. Э. История европейского права (Перевод со шведского. Переводчик: Валинский Р. Л.) Москва: Наука, 1994. 397 с.
9. Гуменюк Г. «Саксонське зерцало» – різновид імперського права. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2008. Вип. 46. С. 33-42.
10. Іван Міклош. Чому Україні (поки) не вдалося. Електронний ресурс. URL: <https://nv.ua/ukr/opinion/chomu-ukrajini-roki-ne-vdalosja-2490305.html>.
11. Сухорольський П. Міжнародні стандарти забезпечення свободи вираження поглядів в умовах утвердження концепції позитивних обов'язків держави. *Український часопис міжнародного права*. 2015. № 1. С. 146-155.
12. Європейська конвенція з прав людини з поправками, внесеними відповідно до положень Протоколів № 11, 14, з Протоколами № 1, 4, 6, 7, 12, 13 та 16. URL: https://www.echr.coe.int/Documents/Convention_UKR.pdf. 63 с.
13. Христова Г. Позитивні зобов'язання держави у сфері прав людини як новий напрям дослідження у вітчизняній теоретичній юриспруденції Електронний ресурс. URL: http://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/2308/1/Xristova_30.pdf.

Стаття надійшла до редакції 26.01.2021.

Zakharchuk A. The institute of private property.

Background. *The institution of private property is constituted as a component of inalienable natural human rights, a guarantor of freedom and equality of subjects of public relations. This mechanism works objectively, regardless of the aspirations of the individual or the state. Therefore, the implementation of these relations requires legal protection of property.*

Materials and methods. *The theoretical basis of the article are scientific works of scientists, normative methodological – general scientific and special legal methods of cognition.*

The aim of this paper is an analysis of the definition of «private property» as a category, which is caused both by the development of human civilization as a whole and the specifics of its design in Ukraine, as well as the mechanisms for its protection.

Results. *The definition of «private property» as a legal category due to the development of human civilization as a whole and the specifics of its constitution in Ukraine. Theoretical and legal substantiation of the phenomenon of «private property», in its modern sense, was preceded by the development of ideas about the nature, content, role and functions of private property. One of the factors that led to the progress of social relations was the transition from collective to private ownership.*

Conclusion. *The evolution of the institution of private property reflects the mechanism of integration of the individual into society and, subsequently, separation from him as a gradual and long process. The society of Ancient Rome formed the institution of private property, which was implemented in the system of European law. It is based on the idea of individual freedom.*

In a market economy based on private ownership of the means of production, the economic mechanism operates without external state intervention. It does not require additional incentives to make a legitimate profit, special legal mechanisms other than the protection of property and the performance of the contract. Therefore, in modern European law, the concept of positive obligations of the state is aimed at protecting the institution of property rights, an effective component of which is the European Court of Human Rights.

Therefore, the concept of positive obligations of the state in the field of human rights in general, and the institution of private property, in particular, requires a deep understanding of the decisions of the ECtHR and consistent implementation in the legal system of Ukraine.

Keywords: private property, ownership, human rights, state, positive responsibilities of the state.

REFERENCES

1. Kolodij, A. M. (2012). Pryncypy prava: geneza, ponjattja, klasyfikacija ta realizacija [Principles of law: genesis, concepts, classification and implementation]. *Al'manah prava – Almanac of Law*. (Issue 3), (pp. 42-46) [in Ukrainian].
2. Burdin, M. Ju. (2016). Ukrai'ns'ka jurydychna terminologija zemel'noi' vlasnosti: cyvilizacijnyj vymir [Ukrainian legal terminology of land ownership: the dimension of civilization]. *Aktual'ni problemy vitchyznjanoi' jursprudencei' – Actual problems of domestic jurisprudence*, Dnipro: DNU, 5, 45-50 [in Ukrainian].
3. Shapoval, T. (2016). Osoblyvosti reguljuvannja prava vlasnosti v mizhnarodnomu pravi [Features of property law regulation in international law]. *Visnyk L'vivs'kogo*

- universytetu. Mizhnarodni vidnosyny* – Bulletin of Lviv University. International relations. (Issue 38), (pp. 268-275) [in Ukrainian].
4. Suhorol's'kyj, P. (2015). Mizhnarodni standarty zabezpechennja svobody vyrazhennja pogljadiv v umovah utverdzhennja koncepcii'pozytyvnyh obov'jazkiv derzhavy [International standards for ensuring freedom of expression of views in terms of establishing the concept of positive responsibilities of the state]. *Ukrai'ns'kyj chasopys mizhnarodnogo prava – Ukrainian Journal of International Law*, 1, 146-155 [in Ukrainian].
 5. Procenko, I. (2017). Pytannja prava vlasnosti v zakoni Ukrai'ny «Pro mizhnarodne pryvatne pravo», v konteksti naukovoï spadshhyny profesora Ja. M. Shevchenko [Issues of property rights in the Law of Ukraine «On Private International Law», in the context of the scientific heritage of Professor Ya. M. Shevchenko]. *Pravova reforma: koncepcija, meta, vprovadzhennja – Legal reform: concept, purpose, implementation: Proceedings of the VIII International Scientific and Practical Conference*. Kyi'v: Nika-Centr, (pp. 23-27). [in Ukrainian].
 6. Sevrjukova, I. (2017). Dejaki aspekty formuvannja instytutu prava vlasnosti v cyvil'nomu zakonodavstvi Ukrai'ny cherez pryzmu naukovykh prac' profesora Ja. M. Shevchenko [Some aspects of the formation of the institute of property rights in the civil legislation of Ukraine through the prism of scientific works of Professor Ya. M. Shevchenko]. *Pravova reforma: koncepcija, meta, vprovadzhennja – Legal reform: concept, purpose, implementation: Proceedings of the VIII International Scientific and Practical Conference*. (pp. 19-23). Kyi'v: Nika-Centr [in Ukrainian].
 7. *Jurydychna gazeta [Legal newspaper]*. Retrieved from <http://jur-gazeta.com/publications/events/shcho-take-pravo-vlasnosti-ta-yak-yogo-zahistiti-v-espl.html> [in Ukrainian].
 8. Anners, Je. (1994). *Istorija evropejskogo prava [History of European law]*. Moscow: Nauka [in Russian].
 9. Gumenjuk, G. (2008). «Saksons'ke zercalo» – riznovyd impers'kogo prava [«Saxon mirror» – a kind of imperial law]. *Visnyk L'vivs'kogo universytetu. Serija: Jurydychna – Bulletin of Lviv University. Series: Legal*. (Issue 46), (pp. 33-42) [in Ukrainian].
 10. Miklosh, Ivan. *Chomu Ukrai'ni (poky) ne vdalosja [Why Ukraine has not (yet) succeeded]*. Retrieved from <https://nv.ua/ukr/opinion/chomu-ukrajini-poki-ne-vdalosja-2490305.html> [in Ukrainian].
 11. Suhorol's'kyj, P. (2015). Mizhnarodni standarty zabezpechennja svobody vyrazhennja pogljadiv v umovah utverdzhennja koncepcii'pozytyvnyh obov'jazkiv derzhavy [International standards for ensuring freedom of expression of views in the context of establishing the concept of positive responsibilities of the state]. *Ukrai'ns'kyj chasopys mizhnarodnogo prava – Ukrainian Journal of International Law*, 1, 146-155 [in Ukrainian].
 12. *Jevropejs'ka Konvencija z prav ljudyny z popravkamy, vnesenymy vidpovidno do polozhen' Protokoliv № 11, 14, z Protokolamy № 1, 4, 6, 7, 12, 13 ta 16 [European Convention on Human Rights, as amended by the Protocols № 1, 4, and Protocols № 1, 4, 6, 7, 12, 13 and 16]*. Retrieved from https://www.echr.coe.int/Documents/Convention_UKR.pdf [in Ukrainian].
 13. Hrystova, G. *Pozytyvni zobov'jazannja derzhavy u sferi prav ljudyny jak novyj naprjam doslidzhennja u vitczyznjanij teoretychnij jurysprudencii' [Positive obligations of the state in the field of human rights as a new direction of research in domestic theoretical jurisprudence]*. Retrieved from http://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/2308/1/Xristova_30.pdf [in Ukrainian].